

*Анна Байдуж
(Полтава, Україна)*

СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ

Ще 100 років тому, досліджуючи вишивку, В. Стасов зазначав, що у народів древнього світу орнамент ніколи не містив у собі жодної зайвої лінії, а кожна рисочка мала своє певне значення, і називав вишивку складною мовою, послідовною мелодією, яка має свою основну причину і призначена не тільки для очей, але також для розуму і почуттів.

Вишивка як вид мистецтва, безумовно, була відома ще в дохристиянський період. Саме тоді формувалися художньо-стилістичні способи шиття, народжувалися знаки, що символізували сили природи, створювались образи, які потім довго жили у вишивці та в інших видах мистецтва, нагадуючи про язичницькі вірування наших давніх предків. У глибоку давнину основні орнаментальні мотиви відображали елементи символіки різних культур; в архаїчних вишивках відбивалися вірування стародавніх слов'ян, поклоніння Божествам, прохання про щастя, добро, достаток, врожаї, допомоги у важкому житті.

Захисні функції виконували різьблені й мальовані мотиви на фасадах і в інтер'єрах житла, декоративні тканини, дрібна пластика, писанки тощо. Вишивка також була своєрідним оберегом від злих сил.

Протягом багатовікової історії мистецтва вишивання безпосередній конкретний зміст символів на вишивках губився, втратилася первинне значення вишивки. На перше місце вийшла її декоративна функція.

В українських вишивках збереглася значна кількість геометричних орнаментальних мотивів, які в давнину несли магічний сенс.

Наприкінці XIX – на початку XX століття в орнаменталії рушників давні образні структури зникають, поступаючи місцем більш зрозумілим. Однак традиції використання давньої символіки у вишивці не зникли. Незважаючи на те, що орнаментальні форми дійшли до нас дещо трансформованими, символіка їх в основному збереглася завдяки традиції.

Основні сили природи, явища, що вражали наших пращурів, знаходили своє відображення на вишиванках.

Зразки:

Сонце – потужний сакральний символ. Уособлює вогненну батьківську енергію, а для пращурів – знак священного вогню. Сонце зображають у вигляді зірки, що має вісім променів, яка містить величезний енергетичний заряд, а також у вигляді свастик, ромбів з променями, хрестів у колі.

Вода – друга стихія, що утворила земне життя. Втілює вологу материнську енергію. Знак води нагадує згорнуту змію або хвилясту лінію.

Земля – символ плодючості, щедро засіяної землі, зображений у вигляді ромбів.

Зірки – символ уявлення про структуру космосу. У вишивці вони не розкидані хаотично, а зібрані у геометричний орнамент впорядковано і гармонійно, як Всесвіт. І знов-таки цим візерунком щедро прикрашають

вишивку як зернами, що дадуть нові й нові паростки.

Хрест – провідний магічний знак. Є прадавнім символом поєднаних сонячної батьківської та вологої материнської енергій. Хрест благословляє молодих на створення нової сім'ї, тому його вишивають саме на весільних рушниках, при цьому часто вплітають в інший візерунок, роблячи непомітним.

Вінець, вінок або кільця – мають прямий символізм. Вишиваючи весільного рушника з обручками, важливо пам'ятати, що вони не повинні бути до кінця зімкнутими.

Калина – символ українського роду, жіночої краси, здоров'я. Її пов'язували з народженням Всесвіту, а червоні ягоди калини стали символом крові та невмирущої української нації. Через це весільні рушники, дівочі та парубочі сорочки рясно прикрашали цією вишивкою. Наречені дарували своїм женихам китичку калини, як тайний знак майбутнього весілля.

Дуб – дерево, що уособлює чоловічу силу. В давнину – символ бога Перуна. Його вишивають на чоловічій стороні весільного рушника, а частіше – на парубочьких сорочках, щоб хлопці та молоді чоловіки мали при собі оберіг життєдайної чоловічої сили. Для жінок такі візерунки не притаманні.

Дуб і калина поєднують в собі символи вічної краси і сили одночасно.

Виноград – символ таїнства створення нової сім'ї. Вишивається на родинних рушниках. Життєдайність винограду означає плодючість роду та багатство.

Мальва – уособлює дівочу красу, юність, цноту.

Мак – квітка пам'яті роду. Вірили, що поле після битви навесні вкривається маками. Його не зображали на весільних рушниках, оскільки він уособлює скорботу.

Лілея – символ дівочих чарів, чистоти і цноти. Вона містить в своєму орнаменті листки і пуп'янки, в цьому закладено народження, розвиток та безперервність життя.

Троянда або ружа – символ любові та милосердя, улюблена квітка українців. Її вишивають на сорочках і рушниках багатьох регіонів України.

Хміль – втілює сутність молодого буяння та закоханості. Візерунки, що нагадують листя хмелю, відносять до молодіжної та весільної символіки. Адже парубок біля дівчини «в'ється як хміль».

Чорнобривці – поетичний образ народної пісні та вишивки. Через те, що ці квіти полюбилися українському народові, їх досить часто вишивають на рушниках і сорочках.

Візерунок з квітами зазвичай вкладається за законами рослинного орнаменту, з безперервним рухом. Квіти з'єднані ланцюжками-стеблінками як свідчення невпинності буття.

Берегиня – загадкова, багатолика могутня квітка, що тримає в собі материнську силу світу. Це мати-природа, втілена у рослині, що несе в собі сім'я роду всього живого. Вона означає суть самого творення, вічне оновлення та гармонію життя.

Соловей та зозуля – вишиваються на дівочих рушниках. Нерідко їх саджають на гілки калини, що символізує продовження роду.

Голуби, півні та лебеді – на весільних рушниках вишивають пари голубів як символ любові і злагоди, півнів (в основному червоних) як початок нового дня, нового життя та щастя, лебедів на знак вірності один одному. Соколи, голуби, півні – це символи молодят.

Павич – жар-птаха, що несе в собі сонячну енергію. Ця поважна пташка уособлює сімейне щастя та благополуччя.

Ластівка – пташка, що несе добрі новини, знак весни і початку нового життя.

Парне розташування птахів у народному мистецтві уособлює кохання і вірність. Не можна вишивати на рушнику пташок не в парі.

Розміщують птахів голівками один до одного. Іноді вони тримають у клювиках гілочку чи ягідку калини.

Орел – у давніх образах володар верхнього світу. Двоголовий орел тотожний міфологічному образу, якого вважали творцем землі, дерев, людей.

Олені – прадавній потужний образ, що несе щастя і добробут. У більш сучасних вишивках майже не зустрічається.

Дерево Життя – наймогутніший сакральний символ, використання якого у весільній вишивці несе дуже сильне смислове навантаження. Значення його в тому, що все живе у світі – це частина великої нерозривної системи буття.

Структура Дерева Життя, Дерева Щастя, або Райського Дерева відображає уявлення наших пращурів про світобудову. Крона дерева – це світ богів, стовбур – сьогочасний матеріальний світ, а коріння – підземний потойбічний світ. Інколи світ потойбічний відділяють горизонтальною лінією.

Символіку вишивки можна «читати» як текст, як книгу. В ній зашифрована величезна інформація, яку кожен з українців повинен знати і розуміти. У цьому і полягає значення і актуальність розглянутого питання. В наш час виконана вручну вишивка має величезне значення. Вишиті рушники, серветки, сорочки, краватки, картини виховують почуття прекрасного, передають майбутнім поколінням культурні скарби попередніх поколінь. Вишивка хрестиком – дуже цікаве, хоча й копітке заняття, яке робить теплими і затишними оселі, радує око людини.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Антонович С.А. Декоративно-прикладне мистецтво / С.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич. – Львів : Світ, 1999. – 167 с.
2. Титаренко В.П. Народні промисли України: Навчальний посібник / В.П. Титаренко. Полтава : Полтавський літератор, 2011, 524 с
3. Українське народознавство: Навчальний посібник / За ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Курчіва. – Львів : Фенікс, 1994. – 379 с.

ЗАКАРПАТСЬКА ВИШИВКА

Історія вишивки сягає своїм корінням глибини століть й безпосередньо пов'язана з появою шитва. З давніх-давен люди оформляли ручною вишивкою різні предмети побуту. Високого художнього рівня вишивка досягла ще в I тис. до н.е. у народів Індії, Китаю, Сирії, Вавилону, Греції, Риму, а відтак, у епоху Відродження, й у народів інших країн Європи та Азії.

Актуальність цього виду мистецтва сьогодні як ніколи піднесена патріотичним поривом нашого народу. Вона – скарб, культурний артефакт і потужний засіб естетичного та патріотичного виховання. Вишиванням споконвіку займалися, як правило, жінки, які з покоління в покоління передавали не тільки техніку вишивки, але й найтипівіші зразки орнаментів у характерній палітрі кольорів. Протягом багатьох віків безпосередній зміст символів вишиванок втрачався, орнаменти дійшли до нас у дещо трансформованому вигляді, але традиції їх використання не зникли.

Вишивка Закарпаття, де, крім корінного населення, проживають угорці, словаки, румуни, німці та представники інших національностей, відображає взаємовпливи їхніх культур – і це є основною відмінністю мистецтва цього регіону.

Разом з тим, окрім деяких спільних рис, вишивка в різних куточках краю є напрочуд диференційною.

Кожен регіон, а іноді й район, має своє оригінальне, характерне тільки для нього, мистецтво вишивання, свою «родзинку»; кожна національність вплітає у народну вишивку свою «стрічку». Разом вони тісно переплітаються, взаємозбагачуючи одне одного. Однак дедалі більше вишивальниць надає перевагу сучасним мотивам, запозиченим із закордонних видань.

Закарпатська гуцульська вишивка

Сьогодні традиції вишивки на Закарпатті найбільше збереглися у Рахівському районі, де переважну більшість населення складають гуцули. Тут вишивка ще й зараз є невід'ємним елементом побуту кожної родини. Напевно, це єдиний закарпатський регіон, в якому ще досі носять вишиваний народний стрій. Одягають його на свята та щонеділі в церкву.

Неможна уявити собі свято бринзи або проводи на полонину без святкового народного гуцульського вбрання.

Здебільшого, призначенням вишивки на Гуцульщині було прикрашання одягу: чоловічі, жіночі, дитячі сорочки, головні убори, пояси, кептарі, сердаки, гаті тощо.

Для вишивання використовувалися нитки різного роду: вовняні, льняні, металеві, а також муліне. Широке розповсюдження мали й нитки, завезені з Американського континенту. Пояснення цьому просте. Рахівщина – гірський район, де Карпати досягають найбільших висот. У зв'язку зі своєрідністю клімату, тут розвинуті лише деякі види сільського господарства. Промисловість тут була, і залишається слаборозвиненою. Саме ці фактори спонукали населення, його сильнішу половину, до пошуків кращих